

stycznych dla feudalizmu struktur prawnych własności podzielonej, o których wzmianki znalazły się poza głównym nurtem rozważań.

Na podkreślenie zasługują wyjątkowe walory formalne dzieła, jego przejrzysta architektonika, klarowna narracja, język piękny, a przy tym prosty, oszczędny, przystępny, co jest właściwością prawdziwie wielkich twórców i najbardziej dojrzałych dzieł. Imponujące bogactwem materiału i rozległością tematyki *opus magnum* Helmuta Coinga stanowić może dla historyka prawa nie tylko nieocenione źródło wiedzy, ale i inspirację do dalszych, szczegółowych badań nad dziejami prawa prywatnego czasów nowożytnych.

KATARZYNA SÓJKA-ZIELIŃSKA (Warszawa)

Maria Teresa Lizisowa, *Studia nad słownictwem regionalnym III Statutu litewskiego*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, Kielce, 1984, ss. 225, nlb. 3.

Autorka, znana z prac nad słownictwem prawnym Wielkiego Księstwa Litewskiego¹ i literacką problematyką kwestii prawnych *Pana Tadeusza*², wydała w formie książkowej skróconą wersję swej pracy doktorskiej. Składała się ona z trzech części. Pierwsza — Wprowadzenie — zawiera krótką historię Statutów oraz stan badań językowych i historycznoprawnych nad nimi. Druga, najbardziej chyba przydatna w codziennej pracy, to słownik terminów występujących w III Statucie. Część ostatnia zawiera wnioski na temat kontaktów i zapożyczeń językowych, zmian w znaczeniu terminów i wreszcie losów słownictwa prawnego Wielkiego Księstwa. Pracę zamykają obszerna bibliografia i indeksy: rzeczowy i wyrazowy.

Reprodukcja portretu Zygmunta III Wazy z wydania ruskiego III Statutu z 1588 r. i karty tytułowej tegoż wydania oraz pierwszej strony edycji polskiej z 1614 r. dają pojęcie o wyglądzie zewnętrznym analizowanych tekstów. Reprodukcje te świadczą o staraniu, z jakim Wydawnictwo podeszło, pomimo skromnych środków technicznych, do druku tej pracy.

Autorka oparła się na obszernej bazie źródłowej i literaturze przedmiotu. W tej ostatniej dają się zauważyć pewne braki, głównie wśród prac nowszych, choć nie tylko. Zabrakło więc np. prac Juliusza Bardacha o Statutach³ i zatwierdzeniu ostatniego z nich⁴, jak również przyczynku Henryka Wisnera w tej ostatniej kwestii⁵.

Być może pierwsza z tych prac wyjaśniłaby problem: trzy Statuty czy trzy redakcje jednego Statutu? Autorka — jak się zdaje — waha się w tym względzie (s. 3, s. 20 przyp. 64, s. 88). Szkoda też, że nie uwzględniła ona artykułu Waleria-

¹ *Zródła regionalnego słownictwa III Statutu litewskiego*, w: *Studia nad polszczyzną kresową II*, Prace Językoznawcze, 1983, nr 106, s. 103-118; *Dwa terminy prawne pochodzenia germańskiego w Statucie Wielkiego Księstwa Litewskiego: ciwin i rykunia*, w: *Polshczyzna regionalna w okresie renesansu i baroku*, Prace Językoznawcze, 1984, nr 105, s. 223-224.

² *Tradycja Statutu litewskiego w terminologii prawnej „Pana Tadeusza”*, Język Polski, R. LXIV, 1984, z. 1-4, s. 13-23.

³ J. Bardach, *Statuty Wielkiego Księstwa Litewskiego — pomniki prawa doby Odrodzenia*, Kwart. Hist., R. LXXXI, 1974, nr 4, s. 750-780.

⁴ *Tegoż, Zatwierdzenie III Statutu litewskiego przez Zygmunta III Wazę*, CPH, t. XXX, 1978, z. 2, s. 39-50.

⁵ H. Wisner, *Z dziejów zatwierdzenia III Statutu Wielkiego Księstwa Litewskiego*, CPH, t. XXXV, 1983, z. 1, s. 213-220.

na Kwiatkowskiego o języku kancelaryjnym Wielkiego Księstwa Litewskiego⁶ — powstałego na obczyźnie a dowodzącego trwałości zainteresowań nauki polskiej tym problemem. Spośród źródeł szerzej należałoby — sędzę — wykorzystać szesnastowieczne inwentarze litewskie wydane przez Konstantego Jablonskisa⁷, a spożytkowane przez autorkę — i to pośrednio — tylko raz (s. 151).

Marzeniem historyków prawa i ustroju litewskiego jest słownik obejmujący całokształt języka urzędowego Wielkiego Księstwa. M. T. Lizisowa uczyniła krok w tym kierunku, a słownik jej, w przeciwieństwie do prac N. Gorbaczewskiego⁸, I. Nowickiego⁹, zawiera nie tylko terminy prawne, lecz i inne określenia występujące w Statucie, których wspomniane słowniki na ogół nie wyjaśniają. Słownik M. T. Lizisowej omawia hasła znacznie szerzej. Oprócz definicji przytacza przykłady z wydań Statutu: ruskiego z 1588 r., polskiego z 1614 r. i rosyjskiego z 1811 r. oraz z dokumentów praktyki prawnej tej epoki. Haseł jest mniej — 63. Podziw budzi analiza badanych terminów w licznych językach od germańskich po orientalne. Praca zgodnie z tytułem ogranicza się w zasadzie do zbadania znaczenia omawianych terminów w III Statucie. Było to zapewne podyktowane jej charakterem i objętością. Ujęcie takie ma swoje wady, skutkiem jego była bowiem nieuwzględnienie przemian znaczenia analizowanych wyrazów i terminów, a w rezultacie zbyt wąska ich definicja. Z kolei zaletą jest precyzyjne wyjaśnienie znaczenia terminów w samym III Statucie.

Przykładem może być hasło — *pustowszczyzna* — *spadek bezdziedziczny po włościaninie przypadający właścicielowi majątności ziemskiej*. Definicja autorki jest słuszna, ujmuje jednak rzecz zbyt wąsko¹⁰. Lepiej byłoby określić *pustowszczyznę* jako *ziemię pustą, nieosiadłą*, a dopiero potem, jako kolejne znaczenie, przytoczyć powyższą definicję. Nie można też zawęzić znaczenia tego terminu do gruntów wiejskich — istniały *pustowszczyzny* w miastach, jak w Mohylewie¹¹. Genezę i przemiany pojęcia można też omówić w hasle *bojarowie, bojarzyn, bojarzyn putny*, tak jak uczynił to ostatnio Witold Sienkiewicz¹². Statut używa powyższych określeń wymiennie, problem zaś „prostego stanu” bojarów nie wygląda bynajmniej tak jednoznacznie, o czym świadczą liczne ich sprawy o potwierdzenie szlachectwa¹³. Niedosyt pozostawia również określenie kniazia. Prześledzenie genezy tego terminu, co uczynił Jerzy Suchocki¹⁴, wyjaśniłoby tę kwestię. Do interesującego wywodu na temat ciwuna można dodać (s. 51) to, że ciwuństwa żmudzkie miały zupełnie inny charakter niż ciwuństwa trockie i wileńskie; to ostatnie nosiło charakter „gospodarczego zaplecza Wilna”¹⁵.

⁶ W. Kwiatkowski, *Ze studium o języku urzędowym Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Alma Mater Vilnensis, t. 5, Londyn 1958, s. 133 - 160.

⁷ Istorijsos Archyvas, t. I, XVI amžiaus Lietuvos inventoriai wyd. K. Jablonskis, Kowno 1934.

⁸ N. Gorbaczewskij, *Słowar' drewnago aktowago jazyka Siewiero-Zapadnago Kraja i Carstwa Polskago*, Wilno 1874.

⁹ I. Nowickij, *Sprawocznyj słowar' juridycznych terminow drewnago aktowago jazyka Jugozapadnoj Rossii*, Kijów 1871.

¹⁰ Podobną definicję przyjmuje *Słownik staroukraińskiej mowy XIV - XV st.*, t. 2, Kijów 1978, s. 276.

¹¹ Akty wydawajemyje Wilenskoju Archeograficzieskoju Kommissieju (dalej: AWK), t. XXXIX, Wilno 1915, nr 18, s. 9, 1578 r.

¹² W. Sienkiewicz, *Bojarzy — szlachta i ziemianie w dobrach prywatnych w Wielkim Księstwie Litewskim w pierwszej połowie XVI w.*, Zapiski Historyczne t. XLVIII, 1983, z. 4, s. 35 - 40.

¹³ AWK, t. XXIV, Wilno 1897, nr 252, 253, 299 i in. (por. s. XX).

¹⁴ J. Suchocki, *Formowanie się i skład narodu politycznego w Wielkim Księstwie Litewskim późnego średniowiecza*, Zapiski Historyczne, t. XLVIII, 1983, z. 1 - 2, s. 34 - 59.

¹⁵ Z. Wojtkowiak, *Litwa Zawilejska w XV w. i w pierwszej połowie XVI w.*, Poznań 1980, s. 104, tamże (s. 100 i n.) szerzej o ciwunie.

M. T. Lizisowa, inaczej niż jej poprzednicy, rozłożyła akcenty w niektórych hasłach: N. Gorbaczewskij akcentował np. obdarzenie borysznika (w rękopisie słuc-kim I Statutu — barysznika)¹⁶ rodzajem zaufania publicznego¹⁷, K. Jablonskis udział w poczęstunku (litkupie)¹⁸, czego nie ma w Jej definicji skonstruowanej na podobnej podstawie źródłowej. Porównanie starszych słowników z pracą M. T. Lizisowej nasuwa różne pytania. Należy do nich m. in. kwestia: czy *krem* to drzewo przeznaczone na barć, jak chce M. T. Lizisowa i K. Jablonskis (s. 237), czy też — jak twierdzi N. Gorbaczewskij — woszczyna (s. 187). Dla badacza dzie-
jów gospodarki leśnej pytanie to ma istotne znaczenie.

Przykład powyższy wskazuje, jak szerokiej wiedzy wymagało podjęcie się tej pracy i przedstawicielom ilu dyscyplin ona służy¹⁹.

W rękopisach I Statutu użyto — według autorki (s. 38) — formy *kremienny*. Wy-
jątkiem jest znnowu rękopis słucki. W nim widzimy formę *kremleny*. Ona też wy-
stępuje w III Statucie. Tak więc nie należy uznawać rękopisu słuckiego za miarodaj-
ny dla badań nad językiem I Statutu. Jak wykazują badania, rękopis ten jest póź-
niejszy.

Wskażmy jednak na kilka usterek. Skróty redakcyjne odbiły się na przypi-
sach i na tekście. Zgubiono tekst do przypisu 96, poplątano przypisy 165, 166, 167;
prawo spadkowe nijak ma się do konfederacji warszawskiej (s. 24 przyp. 94). Rów-
nież korekta nie ustrzegła się błędów (s. 211: Sekowicz zamiast Semkowicz, s. 212:
Lučas zamiast Jučas).

Wracając do słownika terminów III Statutu zauważmy, że zdajemy sobie w peł-
ni sprawę z trudności w jego opracowaniu. Autorka potrafiła na ogół pomyślnie
je przezwyciężyć, dając rzecz pożyteczną i o niemalych walorach naukowych. Re-
cenzowana praca wykazuje, jakie pożytki dla obydwu stron wyniknąć mogą ze
współpracy językoznawców i badaczy ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litew-
skiego. Uzmysławia też, jak trudnym i jednocześnie cennym przedsięwzięciem
byłby nowy słownik języka aktów prawnych Wielkiego Księstwa Litewskiego.
Autorka, a raczej autorki, która mogłaby się tego podjąć, nie trzeba daleko szukać.
Kielce leżą nieopodal.

ANDRZEJ B. ZAKRZEWSKI (Warszawa)

Irena Kwiatkowska, *Prawo karne w kodyfikacji rosyjskiej 1649 roku*,
Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego DCLXXI, Prace prawnicze,
z. 105, PWN, Warszawa—Kraków 1984, ss. 150.

Jednym z ważnych etapów w procesie kształtowania się absolutyzmu w Rosji
był zbiór praw zatwierdzony przez Sobór Ziemski 1648/49 r., zwany stąd Sobornym
Ułożeniem. Temu najważniejszemu i najznakomitszemu zabytkowi prawodawstwa
rosyjskiego epoki feudalnej, który przetrwał prawie dwieście lat, poświęcono wie-
le prac zarówno historyków, jak i historyków prawa. Mimo to brak było do tej
pory monografii traktującej o samym prawie karnym Sobornego Ułożenia. Studium
Ireny Kwiatkowskiej jest zatem pracą pionierską. Autorka nie ogranicza się do za-
nalizowania prawa karnego kodyfikacji rosyjskiej z 1649 r., ale najpierw przed-

¹⁶ Statut Wielkiego Kniażstwa Litowskiego 1529 goda, pod red. K. I. Jablon-
skisa, Minsk 1960 (dalej: Stat. WKL 1529), s. 128 (rozdz. XIII, art. 18).

¹⁷ N. Gorbaczewskij, o.c., s. 45.

¹⁸ Stat. WKL 1529, s. 224.

¹⁹ Por. A. Żurawskij, *O kancelarskim języku Wielkiego Kniażstwa Litow-
skiego*, Lietuvos Istorijos Metraštis 1983, Wilno 1984, s. 25 i n.

²⁰ Stat. WKL ISZ 9, s. 105, przyp. 24 (rozdz. X, art. 3), s. 108, przyp. 65.